

ABSTRAKT: Ogrody historyczne pełnią istotną rolę w promowaniu społecznego zaangażowania na rzecz dziedzictwa kulturowego. Jednymi z najpopularniejszych form takiej współpracy są wolontariat oraz praktyki uczniów i studentów, ponieważ przynoszą liczne korzyści zarówno dla uczestników, jak i beneficjentów. Pierwsi mają szansę zdobyć nową wiedzę, doświadczenie i praktyczne umiejętności, a drudzy wsparcie przy bieżącym utrzymaniu obiektu oraz możliwość wyszkolenia przyszłych kadr. Jeden z takich społecznych programów od wielu lat prowadzi Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Jego celem jest nie tylko ochrona i konserwacja niezwykle cennych ogrodów, ale również edukacja, promocja tradycyjnego rzemiosła oraz wzmocnienie relacji społecznych. Wolontariat ogrodowy obejmuje zarówno programy indywidualne, skierowane do osób poszukujących dłuższej współpracy, jak i programy grupowe, realizowane przez instytucje i firmy w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu. Praktyki uczniów i studentów są z kolei dostosowane do programów nauczania i obejmują bardziej zaawansowane prace ogrodnicze. Autor podsumowuje osiągnięcia ogrodowego programu społecznego Muzeum w okresie od 2017 do 2024 roku na podstawie dokumentów, danych statystycznych oraz własnych doświadczeń jako koordynatora wolontariatu i praktyk.

SŁOWA KLUCZOWE: Wilanów, ogród, wolontariat, praktyki studenckie, społeczna odpowiedzialność, edukacja

KOMUNIKAT

PIELĘGNOWANIE PRZYSZŁOŚCI OGRODÓW HISTORYCZNYCH. ZNACZENIE WOLONTARIATU I PRAKTYK MŁODZIEŻY NA PRZYKŁADZIE PAŁACU W WILANOWIE

Jacek Kuśmierski

Muzeum Pałacu Króla Jana III

w Wilanowie,

Politechnika Krakowska im. Tadeusza

Kościuszki

Studia Wilanowskie

t. XXXI, 2024, s. 569–586

Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

ABSTRACT: Historic gardens play a vital role in promoting public involvement in cultural heritage. Volunteer work and traineeships for pupils and students are among the most popular forms of such involvement, as they bring numerous profits to both participants and beneficiaries. The former are able to gain new knowledge, experience and practical skills, while the latter can benefit from help with the ongoing maintenance of the heritage monument in question and an opportunity to train future employees. The Museum of King Jan III's Palace at Wilanów has been conducting its community outreach programme for many years. Its aim is not only to protect and conserve the extremely valuable gardens, but also to educate, promote traditional crafts and strengthen community relations. Volunteer programmes in the gardens include individual schemes intended for persons looking for a long-term cooperation, as well as group programmes hosted by institutions and companies as part of their corporate social responsibility efforts. Traineeship programmes for pupils and students, in turn, are aligned with their curricula and usually provide hands-on experience with more advanced gardening techniques. This paper outlines the achievements and outcomes of the Museum's garden-oriented social programme, which has been running from 2017 to 2024, based on documents, statistics and the author's personal experience as a volunteer and traineeship programme coordinator.

KEYWORDS: Wilanów, garden, volunteer work, student traineeship, social responsibility, education

Wprowadzenie

Odpowiedzialność społeczna jest jednym z najbardziej kluczowych elementów we współczesnej ochronie i konserwacji ogrodów historycznych. Działania mogą być realizowane zarówno przez interesariuszy wewnętrznych (zarządców, pracowników), jak i zewnętrznych (mieszkańców, szkoły i uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe, media i firmy). Obecnie istnieje wiele różnych form współpracy, a jednymi z najbardziej rozpowszechnionych są wolontariat oraz praktyki uczniów i studentów. Niestety często mylnie traktuje się je jako okazję do pozyskania darmowej siły roboczej wykorzystywanej do realizacji podstawowych prac pielęgnacyjnych. Tymczasem angażowanie wolontariuszy i praktykantów powinno być traktowane z jednej strony jako sposobność do zwiększenia kompetencji stałej kadry pracowniczej sprawującej często merytoryczną opiekę nad wolontariuszami, z drugiej zaś jako inwestycja w rozwój przyszłego rynku pracy i zapewnienia fachowej opieki naszym ogrodom. Praktykanci i wolontariusze mogą bowiem pomóc w zachowaniu nie tylko materialnego dziedzictwa, ale także w przedłużeniu trwałości specjalistycznej wiedzy i praktycznych umiejętności rzemieślniczych przekazywanych kolejnym pokoleniom¹.

Prawidłowo opracowany i skutecznie wdrożony program społeczny przynosi szereg korzyści zarówno dla jego uczestników, jak i beneficjentów. Ci pierwsi mają okazję do spotkania doświadczonych profesjonalistów, którzy na co dzień zajmują się konserwacją zabytkowej zieleni i wielu innych elementów, takich jak budynki, rzeźby, instalacje techniczne, zbiorniki wodne. Stwarza to znakomite warunki do poznania wszystkich aspektów pracy w ogrodzie historycznym. Dla młodych ludzi może to stać się inspiracją do rozwoju pasji, a nawet podjęcia kariery zawodowej związanej z ogrodnictwem czy ochroną zabytków. Mogą również pozytywnie wpływać na społeczność instytucji, wzmocnić więzi i zwiększyć aktywne zaangażowanie na rzecz naturalnego i kulturowego dziedzictwa. Są to wartości szczególnie ważne dla poprawy sytuacji grup najbardziej narażonych na wykluczenie społeczne: osób starszych, niepełnosprawnych, imigrantów, osób z uzależnieniami czy bezrobotnych². Beneficjenci z kolei otrzymują bezpośrednie wsparcie przy utrzymaniu ogrodu i szansę na oszczędzenie środków finansowych, które można przeznaczyć na inne potrzeby, takie jak prace konserwatorskie czy zakup niezbędnych ma-

1 *The management & maintenance of historic parks, gardens & landscapes. The English Heritage handbook*, red. J. Watkins, T. Wright, London 2007, s. 48–50; J. Kuśmierski, *Zawód: konserwator zabytkowej zieleni*, „Zieleń Miejska”, 2019, nr 4(141), s. 18–20.

2 K. Konopacka, *Idea włączania seniorów w opiekę nad historycznymi założeniami ogrodowymi*, „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, t. 42, 2014, s. 185–205.

teriałów do ogrodu. To również okazja do początkowego przeszkolenia przyszłych kadr, które zasilą zespoły ogrodników i architektów krajobrazu³.

Celem niniejszej publikacji jest prezentacja dotychczasowych osiągnięć Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie w zakresie organizacji wolontariatu oraz praktyk młodzieży w ogrodach. Opisane w komunikacie przykłady obejmują zakres czasowy od 2017 do 2024 roku.

Organizacja wolontariatu i praktyk w ogrodach Muzeum Pałacu

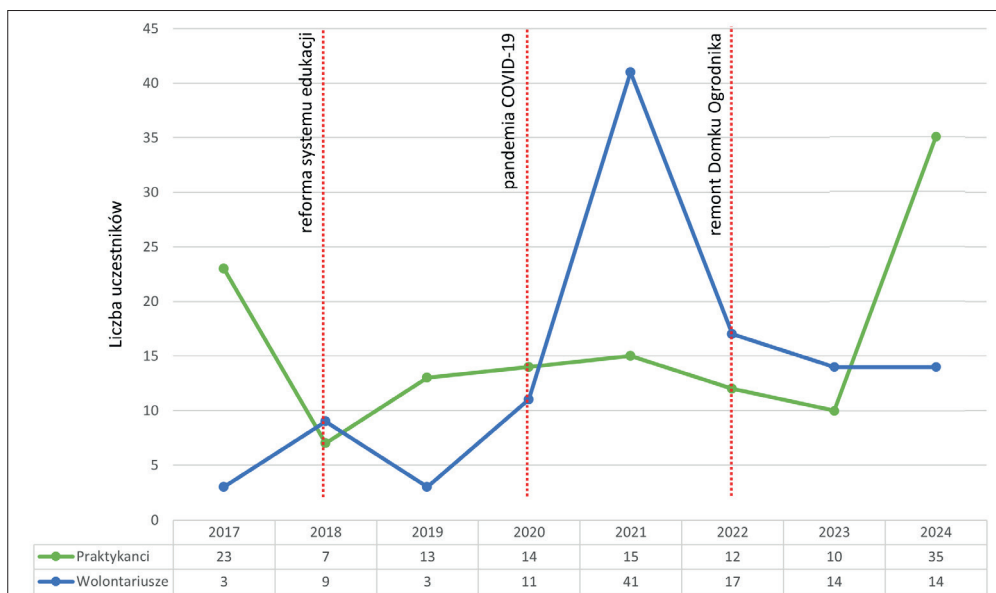
Króla Jana III w Wilanowie

Muzeum aktywnie realizuje program społeczny w wielu dziedzinach, w tym związanych z zielenią zabytkową. Przestrzenią działań jest zespół pałacowo-ogrodowy w Wilanowie oraz rezerwat przyrody Morysin o łącznej powierzchni 92,2 ha (część lądowa i zbiorniki wodne). W swoich zasobach przyrodniczych posiada ponad 18 000 drzew i krzewów, w tym 43 pomniki przyrody. Ściany boskietów i szpalerów wymagających przycinania zajmują około 15 000 m², a trawniki ponad 145 000 m². Formalne ogrody wokół pałacu ozdabia ponadto 340 topiarów i ponad 10 km obwódek bukszpanowych, które również wymagają regularnego formowania. Każdego roku w dwóch zmianach na rabatach wysadzanych jest ponad 100 000 roślin jednorocznych w około 250 gatunkach. Dodatkowo latem wystawianych jest 128 egzemplarzy roślin egzotycznych. Prace pielęgnacyjne wykonuje stale piętnastoosobowy zespół Działu Ogrodowego, co stanowi zaledwie około 25% potrzeb kadrowych niezbędnych, aby zachować doskonałe standardy konserwatorskie. Wobec tego wyzwania konieczna staje się pomoc wolontariuszy i praktykantów, których zaangażowanie jest szczególnie ważne w intensywnym okresie wiosny i lata⁴. Program stanowił zawsze ogromne wsparcie dla Muzeum, mimo iż liczba uczestników była zmienna, w ostatnich latach zaś pojawiało się wiele wyzwań, jak reforma systemu edukacji w 2018 roku czy wybuch pandemii COVID-19 w 2020 roku (il. 1).

Kwestie organizacyjne i formalne w Muzeum opierają się obecnie na dwóch podstawowych dokumentach. Pierwszym jest *Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz.U. 2020 poz. 1057), która reguluje dobrowolne świadczenie

3 D. A. Rakow, S. A. Lee, *Public Garden Management. A Complete Guide to the Planning and Administration of Botanical Gardens and Arboreta*, Hoboken 2011, s. 95–105; R. Mattock, *Plants are fashioned by cultivation, man by education*, w: *Gardens & Landscapes in Historic Building Conservation*, red. M. Harney, Hoboken 2014, s. 227–237; K. Töpfer, *Historic gardens and society*, w: *Historic gardens and society. Culture – nature – responsibility*, red. M. Rohde, F. Schmidt, Potsdam, Regensburg 2020, s. 21–22.

4 Ł. Przybylak, *Modele działań realizacyjnych i pielęgnacyjnych wdrażanych w ogrodzie wilanowskim w odpowiedzi na współczesne wyzwania rewolucyjne ogrodów historycznych*, „Ochrona Zabytków”, 2019, nr 2, s. 93–119.

il. 1

Liczba wolontariuszy i praktykantów pracujących w ogrodach Muzeum w latach 2017–2024

pracy przez m.in. organizacje pozarządowe, osoby prawne, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółdzielnie socjalne. Drugim jest *Zarządzenie nr 21 z dnia 24 września 2020 r. Dyrektora Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie w sprawie organizacji wolontariatu, staży, pobyków studyjnych, stypendiów, praktyk szkolnych i studenckich oraz innych, podobnych świadczeń*. Zgodnie z jego założeniami instytucja tworzy warunki dla działalności dobroczynnej na rzecz jej misji, dorobku i majątku będących dobrem publicznym oraz wspiera inne podmioty w realizacji podobnych celów. Szczegółowe zasady zawierają regulamin wolontariatu oraz regulamin praktyk, staży i stypendiów, będące załącznikami do wspomnianego zarządzenia. Na ich podstawie zawierane są porozumienia oraz umowy z interesariuszami chcącymi podjąć współpracę.

Muzeum zapewnia elastyczny czas pracy dostosowany do możliwości wolontariuszy, cały niezbędny sprzęt ogrodniczy i środki ochrony indywidualnej oraz zaplecze socjalne w Domku Ogrodnika. Współpraca realizowana jest w formule nauka i praktyka, a dodatkowo w ramach podziękowania wszyscy wolontariusze mogą liczyć na szeroką ofertę świadczeń, m.in. bezpłatne wejścia do pałacu i parku, szkolenia wprowadzające, pakiet powitalny z gadżetami, bezpłatne uczestnictwo w wydarzeniach organizowanych w Muzeum, zniżki na zakup publikacji i roślin ze szklarni Muzeum. Na zakończenie współpracy każdy wolontariusz otrzymuje zaświadczenie wraz z referencjami⁵.

5 Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, *Wolontariat w Muzeum Pałacu w Wilanowie*, https://www.wilanow-palac.pl/wolontariat_w_muzeum.html (dostęp: 31 I 2024).

il. 2

Wolontariat ogrodowy

Realizowany od kilku lat wolontariat ogrodowy w Muzeum opiera się na dwóch rodzajach programów: indywidualnym oraz grupowym. Pierwszy przeznaczony jest dla osób, które chcą nawiązać dłuższą współpracę (minimum na 1 rok) i szukają możliwości elastycznych godzin pracy. Najczęściej korzysta z niego młodzież dysponująca dodatkowym czasem wolnym pomiędzy zajęciami albo w okresie wakacji i ferii. Drugi program grupowy, nazywany również wolontariatem akcyjnym, dedykowany jest instytucjom i firmom realizującym działania w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu (ang. *Corporate Social Responsibility – CSR*). Polega zazwyczaj na jednodniowym czynnie, podczas którego uczestnicy wykonują określone zadania w jednej części ogrodu. Firmy często kupują własny podstawowy sprzęt ogrodniczy, który potem przekazywany jest dla pałacowych ogrodów. Dotychczas Muzeum współpracowało z kilkoma firmami i różnorodnymi instytucjami, m.in. ze Związkiem Harcerstwa Polskiego, Młodzieżową Radą Dzielnicy Wilanów, Zespołem Szkół Specjalnych nr 89 (il. 2).

Wolontariusze realizują szeroką gamę prac operacyjnych niezależnie od pory roku. Należą do nich prace porządkowe (grabienie liści, zbieranie połamanych gałęzi i śmieci), konserwacja układu drogowego (grabienie i równanie nawierzchni mineralnych, oczyszczanie posadzek), elementów małej architektury (czyszczenie ławek, koszy i tablic, odchwaszcza-

Wolontariusze z Zespołu Szkół Specjalnych nr 89 w Warszawie podczas prac w ogrodach Muzeum

nie otoczenia pomników i budowli) oraz zieleni (odchwaszczanie rabat i wycinka samosiewu, podlewanie, okrywanie krzewów, oczyszczanie nasion). Większość prac wykonywanych jest w ogrodach, a w przypadku niekorzystnych warunków atmosferycznych w szklarni i przechowalni. Zakres prac jest dopasowywany indywidualnie, dlatego mogą je wykonywać wszyscy niezależnie od wieku i stopnia sprawności. Wolontariusze mogą również stać się „opowiadaczami ogrodowymi”, którzy wchodzi w interakcje ze zwiedzającymi i przekazują im informacje o dziejach, roślinności i funkcjonowaniu ogrodu. Pozwala to gościom na lepsze zrozumienie kontekstu historycznego i znaczenia danych miejsc. W międzyczasie wolontariusze wykonują doraźne zabiegi ogrodnicze. Jeden z wolontariuszy, studiujący w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, pomagał przy opracowywaniu badań na potrzeby działań edukacyjnych związanych z 17. Międzynarodowym Kongresem Sztuki Tureckiej, co zaowocowało tekstem popularyzatorskim opublikowanym w Pasażu Wiedzy Muzeum⁶.

Praktyki uczniów i studentów

Zadania praktykantów ze szkół średnich dostosowane są do obowiązującej podstawy programowej dla zawodów ogrodnik, technik ogrodnik i technik architektury krajobrazu⁷, natomiast w przypadku studentów do programu kształcenia na kierunku architektura krajobrazu dla danej uczelni. W zależności od wymagań formalnych zajęcia trwają od 2 tygodni do 2 lat. Uczestnicy wykonują zadania samodzielnie, pod opieką nauczycieli albo pracowników Działu Ogrodowego. Poza wymienionymi wcześniej pracami dla wolontariuszy, praktykanci podejmują bardziej zaawansowane działania ogrodnicze, jak np. cięcie sanitarne i formujące drzew, krzewów i pnączy, renowacja i koszenie trawników, przygotowywanie podłoża, sadzenie roślin. W szklarniach uczestniczą przy zabiegach agrotechnicznych, rozmnażaniu i pielęgnacji roślin oraz utrzymaniu kolekcji roślin egzotycznych. W zakresie prac projektowych studenci architektury krajobrazu mogą wykonać aktualizacje inwentaryzacji dendrologicznej lub rabat i klombów kwiatowych. Wszyscy praktykanci przechodzą obowiązkowe szkolenia (stanowiskowe, BHP i udzielania pierwszej pomocy, obsługi narzędzi ręcznych) oraz dodatkowe z wybranych tematów, m.in. historii ogrodów wilanowskich, dokumentacji obiektów architektury krajobrazu, ochrony i konserwacji

6 P. Gnadek, *Rośliny tureckie w ogrodach europejskich*, Pasaż Wiedzy Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, https://www.wilanow-palac.pl/rosliny_tureckie_w_ogrodach_europejskich.html (dostęp: 31 I 2024).

7 Ogrodnik (611303), Technik ogrodnik (314205), Technik architektury krajobrazu (314202) w: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz dodatkowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego* (Dz.U. 2019, poz. 991).

il. 3

Praktykanci ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie po realizacji nasadzeń przy kamieniu pamiątkowym Gerarda Ciołka i Jana Morawińskiego w parku wilanowskim

ogrodów historycznych, norm i zaleceń dotyczących terenów zieleni. Praktyki rozwijają nie tylko specjalistyczną wiedzę, ale również kompetencje miękkie, jak np. umiejętność pracy zespołowej, komunikację, planowanie i zarządzanie czasem, analityczne myślenie.

Muzeum zorganizowało dotychczas praktyki dla uczniów szkół zawodowych i średnich znajdujących się w Warszawie i jej okolicach, takich jak Technikum Ogrodnicze w Zespole Szkół nr 39 im. Edmunda Jankowskiego i Zespół Szkół w Mszczonowie. Najdłuższa i najbardziej owocna współpraca realizowana jest z Zespołem Szkół Specjalnych nr 105 im. Kazimierza Kirejczyka. W czerwcu 2021 roku Dyrekcja, Rada Pedagogiczna i Uczniowie nagrodzili Muzeum tytułem „Przyjaciela Szkoły” jako wyraz podziękowania za okazywaną pomoc, życzliwość i wsparcie. W ogrodach wilanowskich praktyki realizowali również studenci kierunku architektura krajobrazu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (il. 3), a także z Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu i Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie. Muzeum zorganizowało też wizyty edukacyjne dla studentów architektury krajobrazu Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.

Podsumowanie

Efekty programów zrealizowanych przez Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie w latach 2017–2024 udowadniają, że wolontariat i praktyki młodzieży przyczyniają się do wszechstronnego rozwoju ich uczestników, jak również do wzmocnienia ochrony i konserwacji ogrodów historycznych. Dynamiczne zmiany w otoczeniu instytucji, do których doszło w ostatnich latach pokazują, że kluczem do sukcesu jest duża

elastyczność przy jednoczesnym budowaniu długotrwałych, zaangażowanych i zindywidualizowanych relacji z partnerami. Do najważniejszych wyzwań przyszłości należy stały rozwój oferty, która przyciągnie nowe osoby, szczególnie spośród młodzieży oraz grup narażonych na wykluczenie społeczne. Muzeum jako instytucja długiego trwania ma szansę dalszego aktywnego pielęgnowania przyszłości ogrodów historycznych.

Dziękuję zespołowi Działu Ogrodowego i Działu Edukacji Muzealnej Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie za pomoc w opracowaniu materiałów do komunikatu i za niestrudzony udział w realizacji programu społecznego w ogrodach wilanowskich.

BIBLIOGRAFIA

- Gniadek P., *Rosliny tureckie w ogrodach europejskich*, Pasaż Wiedzy Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, https://www.wilanow-palac.pl/rosliny_tureckie_w_ogrodach_europejskich.html (dostęp: 31 I 2024).
- Konopacka K., *Idea włączania seniorów w opiekę nad historycznymi założeniami ogrodowymi*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, t. 42, 2014, s. 185–205.
- Kuśmierski J., *Zawód: konserwator zabytkowej zieleni*, „Zieleń Miejska”, 2019, nr 4(141), s. 18–20.
- Mattock R., *Plants are fashioned by cultivation, man by education*, w: *Gardens & Landscapes in Historic Building Conservation*, red. M. Harney, Hoboken 2014, s. 227–237.
- Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, *Wolontariat w Muzeum Pałacu w Wilanowie*, https://www.wilanow-palac.pl/wolontariat_w_muzeum.html (dostęp: 31 I 2024).
- Przybylak Ł., *Modele działań realizacyjnych i pielęgnacyjnych wdrażanych w ogrodzie wilanowskim w odpowiedzi na współczesne wyzwania rewitalizacyjne ogrodów historycznych*, „Ochrona Zabytków”, 2019, nr 2, s. 93–119.
- Rakow D. A., Lee S. A., *Public Garden Management. A Complete Guide to the Planning and Administration of Botanical Gardens and Arboreta*, Hoboken 2011.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz dodatkowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego* (Dz.U. 2019, poz. 991).
- The management & maintenance of historic parks, gardens & landscapes. The English Heritage handbook*, red. J. Watkins, T. Wright, London 2007.
- Töpfer K., *Historic gardens and society*, w: *Historic gardens and society. Culture – nature – responsibility*, red. M. Rohde, F. Schmidt, Potsdam, Regensburg 2020, s. 21–22.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz.U. 2020 poz. 1057).

Zarządzenie nr 21 z dnia 24 września 2020 r. Dyrektora Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie w sprawie organizacji wolontariatu, staży, pobytów studyjnych, stypendiów, praktyk szkolnych i studenckich oraz innych, podobnych świadczeń.

SPIS ILUSTRACJI

- s. 572 Liczba wolontariuszy i praktykantów pracujących w ogrodach Muzeum w latach 2017–2024, oprac. Jacek Kuśmierski, 2024
- s. 573 Wolontariusze z Zespołu Szkół Specjalnych nr 89 w Warszawie podczas prac w ogrodach Muzeum, fot. Jacek Kuśmierski, 2022
- s. 575 Praktykanci ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie po realizacji nasadzeń przy kamieniu pamiątkowym Gerarda Ciołka i Jana Morawińskiego w parku wilanowskim, fot. Łukasz Przybylak, 2020

JACEK KUŚMIERSKI

<https://orcid.org/0000-0002-5755-9871>

Mgr inż. architekt krajobrazu, specjalista ds. ogrodów historycznych w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, doktorant Politechniki Krakowskiej, członek Polskiego Komitetu Narodowego Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM-Polska), Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków (SKZ), Stowarzyszenia Architektury Krajobrazu (SAK) i Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia Architektów Polskich (SARP) oraz współpracownik Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych (ERHG). Zainteresowania badawcze obejmują kulturową historię ogrodów, konserwację zabytkowych założeń zieleni oraz muzealnictwo ogrodowe.

Opracowanie zostało wykonane w ramach prac statutowych Muzeum.

Kontakt: jkusmierski@muzeum-wilanow.pl

